

Van model- democratie tot mislukte staat

Het conflict in Mali

Kees Homan

De Republiek Mali werd tot voor kort wel beschouwd als een rolmodel voor democratie in West-Afrika. Het land was dan ook de lieveling van westerse donoren. Daar kwam verandering in toen Toearegs in het voorjaar van 2012 vanuit Libië teruggekeerden en met andere groeperingen in Noord-Mali in opstand kwamen en onafhankelijkheid c.q. autonomie eisten voor deze regio. Sindsdien verergerde het conflict, met uiteindelijk een Franse interventie en VN-stabilisatiemissie tot gevolg. Dit artikel geeft allereerst een korte oriëntatie op Mali. Vervolgens wordt ingegaan op de verloedering van de democratie, vooral sinds het begin van deze eeuw. Daarna komen de staatsgreep in maart 2012 en de ontwikkelingen in Mali sindsdien aan de orde. In het bijzonder wordt hierbij aandacht besteed aan de internationale betrokkenheid met militaire missies.

Oriëntatie

Mali is volledig afgesloten van de zee en delen van het land liggen in een gordel genaamd de Sahel. Het land is groter dan Frankrijk en Spanje tezamen. Mali maakte onder de naam Frans-Soedan vanaf 1893 onderdeel uit van Frans West-Afrika. Uiteindelijk riep Modibo Keita in de hoofdstad, Bamako, op 22 september 1960 de onafhankelijkheid uit, onder de naam Republiek Mali. Het land steunt op landbouw en bestaat voor een groot deel uit herdersvolk. Het noorden is woestijn en met struikgewas bedekt gebied, waar vrijwel het hele jaar geen regenval is. Het zuiden kent tropisch grasland en voldoende regenval om landbouw mogelijk te maken.

De 16 miljoen inwoners van Mali, waarvan meer dan 10% in en rond de hoofdstad Bamako woont, zijn taalkundig en etnisch divers, maar overwegend moslim. Mali kampt na verkregen onafhankelijkheid voortdurend met problemen. Het betreft hier vooral de pogingen om de noordelijk Toearegs en de zuidelijke, meer etnisch diverse, groepen met elkaar te integreren.

Achtergronden bij het conflict

Wie het conflict in Mali wil doorgronden, dient volgens Afrikadeskundige John Campbell in ieder geval de volgen-

de drie belangrijke zaken te onderkennen.¹ In de eerste plaats is sprake van een verarmd en verdeeld land. Het conflict speelt zich af in een straatarm land dat regelmatig voedseltekorten en zelfs hongersnood kent. Bovendien bestaat er een langdurige animositeit tussen het schaars bevolkte noorden en het economisch dominante zuiden. Sinds de onafhankelijkheid van Mali zijn de Toearegs in Noord-Mali dan ook vier maal in opstand gekomen.² Regeringsbeloften van de regering in Bamako over federalisme of meer lokale autonomie voor het noorden, zijn regelmatig gedurende de laatste twintig jaar gemaakt, maar gebroken.

In de tweede plaats werd Mali tot voor kort beschouwd als een model-democratie, tot de door Amerikanen getrainde Malinese kapitein, Amadou Sanago, een staatsgreep pleegde op 22 maart 2012. Deze staatsgreep toonde aan hoe oppervlakkig de relatie van de bevolking met de elites in het land was. Deze elites domineerden niet alleen de verkiezingen, maar ze regelde ook de regeringsautoriteiten die de macht uitoefenden.

In de derde plaats is sprake van een islamitische radicalisering. Na het omverwerpen van het Kadhafi-regime in Libië, keerden Toeareghuurlingen terug naar Mali. Deze Toearegs hebben samen met *Al-Qaeda in the Islamic Maghreb* (AQIM)

een radicaal-islamitisch regime in het noorden willen afdwingen. De buurlanden zagen de opkomst van deze radicale islamitische staat als een bedreiging voor hun veiligheid en willen Bamako's gezag in het noorden herstellen.

Staatsrechtelijke hervormingen

Sinds het eind van de Koude Oorlog is Mali lange tijd beschouwd als de uitzondering op de dictaturen of burgeroorlogen, die regel schenen te zijn in West-Afrika. Het land was immers in staat te veranderen van een autocratie in een democratisch bestuur. Mali maakte een einde aan het één-partijbewind in 1991, toen massale protesten resulteerden in een staatsgreep, waarmee een eind kwam aan het 23-jarig bewind van generaal Moussa Traoré. De leider van de staatsgreep, kolonel Amadou Toumani Touré, leidde een transitie die een nieuwe constitutie bracht en verkiezingen met meerdere partijen het jaar daarna.

Sindsdien heeft Mali iedere vijf jaar verkiezingen gehouden, die door waarnemers over het algemeen als vrij en eerlijk werden beschouwd.³ Alpha Oumar Konaré, die de presidentiële verkiezing in 1992 won, hervormde staatsinstituties en maakte met onderhandelingen een eind aan een lang sluimerende rebellie door Toearegs in de noordelijke woestijnen, waar de centrale overheid nooit veel van haar gezag kon laten gelden. Konaré trad in 2002 af, waarmee hij een grondwettelijke limiet van twee termijnen respecteerde. Hij werd opgevolgd door Amadou Toemani Touré. Kranten kwamen evenals radiostations in particulier eigendom en het land werd populair bij de hulpdonoren.

Tourés presidentschap

De grondwet van 1992, de vrije pers en reguliere verkiezingen verhulden echter de reeds lang bestaande antidemocratische praktijken. Westerse overheden waren niettemin blij om de formele kenmerken van democratie ergens in de West-Afrikaanse regio te signaleren en ze tolereerden deze misbruiken dan ook. Tourés presidentschap was begonnen onder duistere wolken. Hoewel internationale waarnemers ongeregelheden tijdens de verkiezing in 2002 opmerkten, verklaarden zij dat deze vrij en eerlijk waren verlopen. Velen in Mali geloofden dat Touré enkel won omdat de uitslag in zijn voordeel was gemanipuleerd. Zo verklaarde het constitutionele hof een half miljoen stemmen nietig. Bovendien had Konaré Touré uitverkoren als zijn opvolger en hij had er alles aan gedaan om zijn overwinning te verzekeren. Touré op zijn beurt is beschuldigd geweest van het regelen van vertraging in het electoraal proces voor zijn herverkiezing in 2007.

Touré was in staat verreikende wetgeving door de Nationale Assemblée te drukken met weinig of geen debat. *Checks and balances* bestonden alleen op papier. Journalisten waren bang het beleid van de president te bekritisieren, vooral nadat vijf van hun collega's waren gearresteerd,

*Voorkomen moet
worden dat Mali
een westers politiek
systeem krijgt
opgedrongen*

omdat ze in 2007 hadden geschreven over een meisje die zwanger was gemaakt door de 'vleselijke escapades' van een Afrikaans staatshoofd. In Mali's onrustige noordelijke regio's ontstonden ook weer problemen. Toen een groep

Toearegrebellen — die in het zuiden werden gezien als gangsters die betrokken waren bij drugsmokkel — in opstand kwamen in 2006, onderhandelde Touré een controverse vredesakkoord en trok hij het leger uit een groot deel van het noorden terug.

'Een vis rot vanaf de kop', zeggen Malinezen. Een paar voorbeelden. Om het hulpgeld te laten stromen, nam Touré het niet al te nauw met de waarheid. Zo voerde hij een te groot aantal kinderen op dat naar school ging, tot voldoening van donoren. Hij investeerde echter nooit adequaat in het onderwijssysteem. Slechts 12 procent van de studenten behaalden hun middelbareschooldiploma. Hij accepteerde ook miljoenen dollars aan Amerikaanse militaire hulp, die verondersteld werd gebruikt te worden voor het verdrijven van AQIM, maar het geld kwam nooit verder dan de legerplaatsen. De krijgsmacht zelf werd geteisterd door nepotisme, en officieren eigenden zich vaak munitie en soldij van de soldaten toe. *The Global Fund to Fight Aids, Tuberculosis and Malaria* schortte in 2010 zelfs zijn hulp aan Mali op, nadat het had ontdekt dat autoriteiten miljoenen dollars van de schenkingen in eigen zak hadden gestoken. Verantwoordelijk hiervoor was onder meer Tourés minister voor Gezondheid. De perceptie dat er sprake was van corruptie zonder controle op de hoogste staatsniveaus, kostte de president veel legitimiteit onder de bevolking.

Staatsgreep en sancties

De opstand in het noorden laaide vanaf 2011 weer op, nadat zwaarbewapende Toearegs waren teruggekeerd uit Libië, waar ze tijdens de opstand hadden gevochten aan de zijde van Kadhafi. Zij werkten eind 2011 mee aan de verzets-

beweging *National Movement for the Liberation of Azawad* (MLNA), die strijdt voor onafhankelijkheid van Azawad (Noord-Mali). Zo'n duizend inwoners sloegen op de vlucht en er werd gesproken over een humanitaire crisis. Er was ook sprake van terreur door AQIM. Mali geraakte begin 2012 zelfs in een burgeroorlog, toen de MNLA in een gelegenhedenverbond met Arabische jihadstrijders het Malinese leger uit het noorden verjoeg en onafhankelijkheid eiste voor dit uitgebreide deel van het land.

Gefrustreerde Malinese militairen waren inmiddels reeds eerder een muiterij begonnen op 21 maart 2012. Onderofficieren en jonge officieren die betrokken waren geweest bij de gevechten tegen de opstandige groepen in het noorden, vertrouwden hun commandanten niet en beschuldigden autoriteiten in Bamako ervan dat zij uitrusting en steun achterhielden. De muiters veroverden het staats-tv-station en bestormden het presidentieel paleis. Touré verdween in de nacht, waarmee een voortijdig einde kwam aan zijn tweede termijn als president. De opstandige militairen gingen akkoord met het instellen van een interim-regering, die nieuwe verkiezingen moest gaan organiseren. Voormalig parlementsvoorzitter Dioucounda Traoré ging de interim-regering leiden.

De vraag was wel hoe het zo makkelijk kon zijn voor een klein aantal sergeanten en jeugdige officieren de regering ten val te brengen. Waarom waren er niet meer Malinezen opgestaan om de instituties te verdedigen die na 1991 waren ingesteld? Toen het eind van de tweede termijn van Touré naderde, hadden de Malinezen echter ook hun geloof in de rechtsstaat verloren. In de buitenwijken van Bamako zagen de bewoners hun eigendom in beslag genomen door leden van de vriendenkring van de president en waren ze machteloos om dit te laten herstellen door de rechtbanken. Weinig Malinezen voelden zich beschermd door de politie, die druk bezig was geld van automobilisten af te persen. Rechters verkochten gunstige vonnissen aan de hoogste bidders.

Buitenlandse regeringen en internationale organisaties veroordeelden echter al snel de putsch. Westerse donoren bevoren een belangrijk deel van hun hulp en Mali werd als lid geschorst in regionale organisaties zoals de *Economic Community of West African States* (ECOWAS) en de Afrikaanse Unie. ECOWAS volgde een harde lijn, door te dreigen met economische sancties en zelfs militaire interventie, tenzij het constitutioneel gezag werd hersteld. Onder druk voerde de junta de grondwet weer in en werd de macht overgedra-

Analyse

gen aan civiele autoriteiten. Maar in Bamako was sprake van weinig weerstand tegen de militairen. De meeste mensen leken blij te zijn dat Touré was weggegaan. Een opiniepeiling een maand na de staatsgreep liet zien dat ongeveer tweederde van de inwoners van Bamako de junta en zijn charismatische leider, kapitein Amadou Sanogo, steunde.

De staatsgreep speelde de rebellerende Toearegs in het noorden van Mali in de kaart. Zij veroverden Gao en Kidal op 30 maart en op 1 april Timboektoe. Op 6 april riepen de Toearegs de onafhankelijke republiek Azawad uit. Voortkomend uit de Algerijnse oorlog, heeft AQIM zich gedurende het afgelopen decennium in Noord-Mali gevestigd en lokale allianties opgebouwd, die zowel de staat als de MNLA behoorlijk verzwakten en resulteerden in bewapende jihadistische groepen — *Ansar Dine* en de *Movement for Oneness and Jihad in West Africa* (MUJAO) — die het gezag over het noorden overnamen in juni 2012. Het gelegeheidsverbond tussen de meer seculiere Toeareg-nationalisten en de islamieten viel namelijk uiteen tussen 26 en 27 juni, waarbij vooral de historische steden Timboektoe, Gao en Kidal het strijdtoneel waren. De MNLA werd verder teruggedreven tot zij in juli zo goed als verslagen was, waarna zij in december 2012 de onafhankelijkheidsverklaring introk, en in plaats daarvan de autonomie voor Noord-Mali bepleitte en de Malinese regering hiervoor om steun vroeg.⁴

Missies

Op basis van rapporten dat de islamieten in het noorden historische gebouwen en bibliotheken vernielden, lokale burgers afranselden en amputaties uitvoerden voor veronderstelde schendingen van de shariawetten, drongen ECOWAS en de Afrikaanse Unie aan op een militaire interventie. ECOWAS kwam met Mali's interim-regering overeen een contingent van 3.300 troepen te sturen, terwijl de Europese Unie in oktober een trainingsmissie voor het leger van 250 personen in oktober toezegde. De Veiligheidsraad van de VN keurde een *African-led International Support Mission in Mali* (AFISMA) goed eind 2012. De ontplooiing ervan was niet waarschijnlijk vóór september 2013.

Operatie Serval

Inmiddels hadden de rebellen in het noorden hun machtspositie uitgebreid en veroverden ze op 10 januari 2013 de stad Konna, op 600 kilometer van Bamako. De regering van Mali riep toen de hulp van Frankrijk in. De Fransen voerden een onverwacht offensief (*Operatie Serval*) uit op 11 januari tegen twee bewapende colonnes die zich in de richting spoedden van de hoofdstad.⁵ Tegelijkertijd kondigde ECOWAS

de ontplooiing van haar missie aan. De eerste troepen van AFISMA arriveerden op 17 januari in Mali. De Franse strijdmacht, ter grootte van een brigade, heroverde met een gelijkwaardig aantal militairen uit West-Afrikaanse landen een gebied ter grootte van Texas op jihadistische groepen.

Franse gevechtsvliegtuigen bombardeerden islamitische stellingen om het Malinese leger te ondersteunen. Frankrijk stuurde tevens 500 grondtroepen uit eigen land en vanuit militaire steunpunten uit Afrikaanse buurlanden. Binnen luttele weken dreven de Franse militairen de rebellen terug en waren alle belangrijke steden in Noord-Mali heroverd. Parijs benadrukte dat het Malinese leger met steun van de Fransen het eigen grondgebied had bevrijd van de rebellen. In werkelijkheid was sprake van een volledig door de Franse strijdkrachten geleide en uitgevoerde operatie.

EUTM-Mali

Aangezien het Malinese leger dringend training nodig heeft, voorziet de in oktober 2012 toegezegde *European Union Training Mission* (EUTM-Mali) hierin sinds het voorjaar 2013.⁶ Het betreft een kleine missie van uiteindelijk 500 militairen. Zij verzorgen opleidingen op de militaire school in Koulikoro nabij Bamako. De besluitvorming over Nederlandse deelname aan EUTM-Mali kenmerkte zich vooral door traagheid. Toen de trainingsmissie op 18 februari van start ging, hield Den Haag zich nog steeds bezig met onderzoek over de wenselijkheid en mogelijkheid van een Nederlandse bijdrage. Medio maart werd de Tweede Kamer echter medegedeeld dat de missie reeds voltekend was en een Nederlandse bijdrage niet meer nodig was. Naar verluid was in het kabinet de VVD tegen de missie.⁷ Al eerder was sprake geweest van een passieve en trage houding van Nederland. Andere landen

reageerden sneller. Zo schoten België, Canada, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk binnen enkele dagen Frankrijk te hulp voor Operatie *Serval* met luchttransport en andere militaire middelen.

MINUSMA

De *United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali* (MINUSMA) werd bij resolutie 2100 van de Veiligheidsraad op 25 april 2013 ingesteld. Het betreft hier het voormalige AFISMA, die nu is omgevormd tot een VN-missie. Op basis van deze resolutie dient MINUSMA het politiek proces te ondersteunen en een aantal aan veiligheid gerelateerde stabiliseringstaken uit voeren. Het gaat bij MINUSMA om een gemengde civiel-militaire missie waarbij de militairen vooral voor stabiliteit en veiligheid moeten zorgen. Bij de civiele elementen van het mandaat ligt de focus op grote bevolkingscentra en verbindinglijnen, beschermen van burgers, monitoren van mensenrechten, het creëren van voorwaarden voor het verlenen van humanitaire assistentie en de terugkeer van ontheemde personen, de uitbreiding van het gezag van de staat en de voorbereiding van vrije, inclusieve en vreedzame verkiezingen.

Dat daarbij risico's worden gelopen maakte de speciale vertegenwoordiger van de VN voor Mali, Bert Koenders, in oktober nog eens duidelijk. Recente aanvallen in Noord-Mali noemde hij een *wake-up call*.

Complex militair landschap

Alles overziende is er inmiddels sprake van een complex militair landschap in Mali. Zo opereren Franse militairen tezamen met militairen van de Malinese krijgsmacht, leidt

de EU een trainingsmissie en wordt MINUSMA geleidelijk aan opgebouwd. Van de geautoriseerde sterkte van deze VN-missie van ruim 12.500 personen is nog niet de helft aanwezig. De Franse militairen kunnen overigens op verzoek met 'alle noodzakelijke maatregelen' MINUSMA ondersteunen. Coördinatie zal dus een belangrijke zaak worden bij de militaire activiteiten. De ervaring leert dat iedereen wil coördineren, maar niemand gecoördineerd wil worden. 'Eenheid van bevel' is bij dit soort operaties niet mogelijk en blijft dan ook hoogstens beperkt tot 'eenheid in inspanningen'.

Opmerkelijk is overigens dat voor het eerst China met gevechtsmilitairen deelneemt aan een VN-missie. Tot op heden beperkten de militaire bijdragen van China aan VN-vredesmissies zich tot ondersteuning met genie- en geneeskundige eenheden. China neemt met 400 militairen deel aan MINUSMA, waaronder 170 gevechtsmilitairen. Beijing spreekt echter over *security forces* in plaats van *combat troops*.⁸

Het is nuttig te bedenken dat Mali momenteel op internationale ranglijsten slecht scoort: op de armoede-index (*Human Development Index 2013*) staat het land op de 182ste plaats van 186 landen, terwijl Mali op de ranglijst van falende staten (*Foreign Policy Failed States Index 2013*) in negatieve zin is opgeschoven van de 79ste naar de 38ste plaats. Tegen deze achtergrond is dan ook sprake van een hoog ambitie- en 'maakbaarheid'-gehalte van de civiele elementen van het VN-mandaat.

Niettemin leent MINUSMA zich bij uitstek voor een geïntegreerde benadering (*comprehensive approach*), d.w.z. een gelijktijdige inzet van middelen voor veiligheid, ontwikkeling en wederopbouw. Aangenomen moet dan ook worden dat de Nederlandse deelname aan MINUSMA zich niet beperkt tot een militaire bijdrage (op het moment van schrijven is nog geen beslissing genomen door kabinet en parlement, maar het ziet ernaar uit dat een meerderheid vóór is). Niet voor niets benadrukt het Regeerakkoord 2012 het belang van de 3D (*Defence, Diplomacy and Development*)-benadering, die tot uiting komt in een nieuw structureel budget voor Internationale Veiligheid van 250 miljoen euro.⁹ Het gaat hierbij om militaire missies die ontwikkelingsrelevant zijn, en die in Mali is dat zeker. Veiligheid en ontwikkeling zijn immers onverbreekbaar met elkaar verbonden.

Recente ontwikkelingen

De Toeareg-rebellen en de Malinese regering bereikten in juni 2013 een vredesovereenkomst die de verkiezingen in augustus 2013 mogelijk maakte. Bij over het algemeen vrij

Analyse

en eerlijk verlopen verkiezingen werd Ibrahim Boubacar Keita met 77,6 procent van de stemmen tot president verkozen. Drie separatistische Toeareggroepen kondigden echter eind september aan dat zij hun participatie in het vredesproces met de regering opschorten. Zij beschuldigden de regering in Bamako ervan hun in juni gedane beloften niet na te komen.

Voornaamste zorg voor MINUSMA is Noord-Mali, dat nog steeds niet geheel veilig is. Hoewel de grote steden eerder dit jaar heroverd zijn door de Frans-Malinese strijdkrachten, hebben een aantal radicale islamitische groeperingen zich op het platteland teruggetrokken en voeren van daaruit aanslagen uit. Het betreft hier bijvoorbeeld een groepering als AQIM, die de recente zelfmoordaanslag in Timboektoe opeiste. Maar ook MUJAO, doet nog geregeld met aanslagen van zich spreken.

Fransen troepen hebben in de week van 21 oktober in samenwerking met Malinese eenheden en troepen van MINUSMA een grootschalig offensief gelanceerd in het noorden van Mali (Operatie *Hydra*) om te voorkomen dat opstandige groeperingen zich daar weer nestelen na een reeks aanslagen door jihadisten.¹⁰ Islamitische rebellen vielen 23 oktober stellingen aan van Tsjadische troepen in het uiterste noorden van het land. De aanslagen hangen waarschijnlijk samen met de naderende parlementsverkiezingen, die voor 24 november op het programma staan. Frankrijk heeft op dit moment nog 3.200 militairen in Mali, maar wil dat aantal uiteindelijk reduceren tot 1.000.

Tot slot

Zich baserend op de ervaringen in Mali van de afgelopen jaren, merkt Afrika-deskundige Joris Levernik op dat “verkiezingen niet hetzelfde zijn als democratie, hulp niet gelijk staat aan economie, een einde aan het vechten niet hetzelfde is als vrede, en beloften niet gelijk staan aan ontwikkeling”.¹¹ Niettemin moet deze vicieuze cirkel eindelijk eens doorbroken worden.

Voor de uiteindelijke oplossing van het conflict zou MINUSMA samen met de Fransen het voortouw kunnen nemen voor het openen van besprekingen met de MNLA en verwante groeperingen waarbij het *Pact Nationale* uit de jaren negentig nog steeds een uitstekend uitgangspunt kan vormen.¹² In dit document van 15 pagina's wordt Noord-Mali een speciale status toegekend met bijbehorende bevoegdheden. Behalve regionale autonomie kent het *Pact Nationale* het noorden ook een duurzame sociale en economische structuur toe. Hoewel het document na bemiddeling door de

Fransen door alle betrokken partijen op 11 april 1992 werd ondertekend, is het nooit realiteit geworden. Besprekingen met dit document als uitgangspunt zouden niet moeten wachten op de uitkomst van het militaire optreden, maar parallel hieraan moeten lopen.

Voorkomen moet echter worden dat het traditionele, agrarische Mali een westers politiek systeem met bijbehorende normen en waarden wordt opgedrongen. Die les hebben we in Afghanistan voldoende geleerd.

Kees Homan is als onderzoeker verbonden aan het Instituut Clingendael.

Wilt u reageren?

Mail de redactie: redactie@atlcom.nl.

1. John Cambell, *Mali Conflict: Three Things to Know*, Council on Foreign Relations, 16 January 2013.
2. Hussein Solomon, 'Mali: West Africa's Afghanistan', in *The RUSI Journal*, February/March 2013, p. 13.
3. Deze pragraaf is voor een belangrijk deel gebaseerd op, Bruce Whitehouse, 'What went wrong in Mali?', in *London Review of Books*, 30 August 2012.
4. *Strategic Survey* 2013, pp. 248-251.
5. Zie voor het verloop van deze militaire operatie, Francois Heisbourg, 'A Surprising Little War: First Lessons of Mali', in *Survival*, April-May 2013, pp. 7-18; en Mali: *Security, Dialogue and Meaningful Reform*, International Crisis Group, 11 April 2013, pp. 6-14.
6. Dick Zandee, 'Interventie in Mali: Franse en Europese belangen', in *Internationale Spectator*, april 2013, p. 58.
7. Jan Hoedeman en Natalie Righton, 'Hoe Rutte II na lang beraad één militair naar Mali stuurde', in *De Volkskrant*, 19 oktober 2013, pp. 8-9.
8. Yun Sun and Michael Rettig, *Mali after the Elections: Priorities of China and the U.S.*, Brookings, 26 July 2013.
9. Kees Homan, 'We kunnen Mali alleen helpen in gevechtstenue', in *NRC Handelsblad*, 23 oktober 2013, p. 17.
10. *De Volkskrant*, 25 oktober 2013
11. Geciteerd in John Campbell, *Mali and Tuaregs: Déjà Vu All Over Again?*, Council on Foreign Relations, 30 September 2013.
12. 'National Pact Concluded Between The Government of Mali And The Unified Movements And Fronts Of Azawad Giving Expression To The Special Status Of Northern Mali', *Decree No 92-121p-CTSP2*, 11 April 1992.